

FRIED ISTVÁN

Babits Mihály és a konzervatív kritika

„És mégis, mennyien gyűlöltek! Egész életében dühös, megveszekedett ebek ugattak portája előtt: nem védte meg őt az elefántsonttorony, nem tartotta távol az üvöltő csapatot az esztergomi udvar kerítése.”

(Sőtér István: *Babits Mihály*)¹

A XX. századnak már életében, de halála után is talán a legtöbbet ünnepelt és a leginkább gyalázott-bírált költő-személyiségei közé tartozik Babits, ebben (főleg: ebben) igencsak rokon Ady Endrével. De abban is, hogy az olykor minősíthetetlen hangvételi, máskor esztétikai kifogások leplével takart burkolt támadások többnyire különféle, egyházi, világnézeti, politikai szélsőségek részéről érték, hol a hazafias tudatot, hol az erkölcsöt, hol az „igazi” modernséget kívánták bírálói megvédeni, miközben defetizmussal, hazafiatlansággal, erotikus képzelgésekkel és sok más egyébvel vádolták. Különféle álirodalmi, „intézményes” perek részese volt, állt rendőri megfigyelés alatt, Lukács György nemigen tudta megbocsátani Babitsnak korai polémiájukat; mainapság Kosztolányival szemben marasztaltatik el „korszerűségének” állítólagosan csekélyebb volta miatt. S ezzel párhuzamosan válságos perceiben, hónapjaiban a hatalom berkeibe való bebocsáttatás kísértésének volt kitéve, meg lett volna a lehetősége arra, hogy már az 1920-as esztendők legelején szövetséget kössön az érdekérvényesítésben jeleskedő hivatalos (irodalom)politikával, az 1920-as esztendők végén pedig csupán(?) Ady Endrét kellett volna elárulnia ahhoz, hogy valóban hatalmi tényezővé válhasson, újra tagja lehessen annak a Kisfaludy Társaságnak, amelyből kizárták, és amely csak megismételt akciója nyomán szolgáltatott a költőnek némi elégtételt. S a hivatalosság tartózkodó magatartását jelzi, hogy Keményfy [Hartmann] János előbb lett akadémikus, mint Babits; a nevezett akadémikus úr hírét-nevét (elég paradoxon ez) valójában egy Babits-tanulmány „halhatatlanította”; Hartmann Petőfi-dolgozatait ismertette költőnk Petőfiről és Aranyról szerzett, előbb hírhedetté, majd utóbb nevezetessé vált tanulmányában. A dühödt támadások *A Holnap* és a *Nyugat* szerzőjének, háborúellenes versek alkotójának, a Tanácsköztársaság alatt irodalomelméletet előadó egyetemi tanárnak szoltak, az 1920-as esztendők végétől a Baumgarten Alapítvány kurátorának, a *Nyugat* szerkesztőjének; de részben Babitsra is vetült a népi–urbánus vita és ellenségeskedés, amelynek során irodalomtörténeti „távlatba” helyeződött, azaz Kazinczyéval azonosítódott „nyugat”-os (nem csak *Nyugat*-os) szemléletének ellenzése; a pajzs-

¹ Sőtér István: Babits Mihály. In. Mint különös hírmondó. Tanulmányok, dokumentumok Babits Mihály születésének 100. évfordulójára. Szerk. Kelevész Ágnes. Budapest 1983. 300.

zsal és dárdával síkra szálló, mindenféle – főleg fajelméleti-megosztó-stratégiával szemben az európaibb vonzaskörbe helyezett magyar irodalom vízióját értekezésben fölrajzoló gondolkodó előtt tisztelgő, a Babits-émlékkönyvben hangját hallató magyar szellemiség nem kevésbé vívta ki a (szélső)jobb oldal haragját. A Babits ellenében irodalmat tervező, 1945 utáni szélső bal egyáltalában nem meglepő módon olykor még frazeológiájában is ismétli a korábbi vádakát, ismét Babits ürügyén az úgynevezett polgári humanista szellemiséget marginalizálva, illetőleg a *Nyugat* örökét vállaló *Újhold* szerzőin ütve azért, hogy Babits hagyományainak folytatóiként kívánnak működni.

Ugyanakkor hiba volna egységes konzervatív Babits-ellenességről szólni, már csak azért is, mert Babits maga is, Németh G. Bélával egyetértve, a konzervatív liberálisok² között helyezhető el, Kölcsey és Széchenyi eszméit értelmezve, maga céloz pozícionáltságára. Valamint azért, mert nemcsak színvonalbeli különbségek fedezhetők föl például Császár Elemér és Horváth János, mára a névtelenségbe szürkült monográfusok és Alszeghy Zsolt között, hanem előrehaladva az 1920-as esztendőkhöz nemcsak azt figyelhetjük meg, miként törekszik a színvonalasabb konzervatív nézet több reprezentánsa leválasztani Babitsot a *Nyugatról* és szembeállítani az Ady-hagyománnyal, hanem azt is, hogy még oly „hagyományörző” folyóiratokban, mint amilyen az *Irodalomtörténet* volt az 1920-as esztendőkhöz, jócskán akad eltérés egy-egy Babits-mű elemzésének értékelése és egy vallás-erkölcsi vagy (napi) politikai indítékú támadás között. Annyi egészen bizonyosnak látszik, hogy míg a *Nyugatban* az 1920-as esztendőkhöz aligha nevezhető Babits helyzete egyértelműnek, sőt, pozíciója a *Nyugat*-osok között egy darabig korántsem vitathatatlan, eufemisztikusan szólva, Babits „ellenzéke” mindent elkövetett (Szabó Dezsőtől Tormay Cécile-ig, bár Szabó Dezső „spontán”, Tormay Cécile megbízásból környékezte meg Babitsot³), hogy részint Babitsot a maga oldalára hozza át, részint diszkreditálja, „kiutálja” a magyar irodalomból (Tormay Cécile olykor csak elégedetlenkedett). Akármiként vélekedünk is, ez az „ellenzék” Ady halála után joggal Babitsban vélte fölfedezni a *Nyugat*, a kárhóztatott, támadott irodalom és irodalmi szemlélet reprezentánsát, és ezzel akarva-akaratlanul elismerte Babits Mihály irodalmi jelentőségét.

Babits helyzete az 1920-as esztendők elején tehát meglehetősen problematikus és ingatag volt. Osvát ízlésvilágát sok tekintetben nem osztotta, szerkesztési módszerével sem értett teljesen egyet. Ugyanakkor elhárította azt, hogy a már címével a *Nyugat* alternatíváját kínáló *Napkelet* szerkesztője legyen, és evvel együtt ismét egyetemi tanárként tevékenykedjék. Jóllehet anyagilag biztosíthatta volna az egyelőre még kevésbé biztosítottak látszó jövőjét. Természetesen azt még nemigen lehetett sejteni, hogy a *Napkelet* kiket fog megnyerni szerzőkként, Horváth János neve és addigi működése azonban garancia volt a színvonalra. Noha Horváth korábban tervezett és megírt kritikáját Babits első köteteiről jelzésértékűen nem adta közre (a kritika egy a Babitsétól eltérő irodalmi eszményekkel rendelkező bíráló méltányosságáról tanúskodik), ellenben Babits tanulmánykötetéről határozottabban fejtette ki (ellen)véleményét,⁴ majd Horváth Petőfi-könyve pontosan jelez-

² Németh G. Bála: Világkép és irodalomfelfogás. Az európai irodalom történetében. In Mint különös hírmondó... 21–35

³ Rába György: Babits Mihály. Budapest 1983. 209.

⁴ Fried István: A szellemi élet tragédiája és a korszakos jelenség között. Irodalomtörténet 2004. 69–70.

hette irodalmi iskolák, filozófiai tájékozottságok és (vers)elemzési módszer, egy Babits-kritika meg verstani felfogás különbözőseit.⁵ Ellenben a *Napkelet* szerkesztő-munkatársa lett az a már említett Keményfy [Hartmann] János, akinek Petőfi-könyvéről – volt róla szó – ugyan Babits higgadtan, ám egészében nem túl nagy elismeréssel nyilatkozott. Ki-váltképpen az alábbi passzusok hagyhattak mélyebb nyomot Keményfyben:

„az előadás líraisága, mely minduntalan a kritikus érzelmeivel zavar; van-e pedig joga valakinek az igaz, nagy lírát kicsinyes próza-lírában feloldani, mint cukrot a vízben?”⁶

Keményfy még 1937-ben sem felejtette az egykori sérelmet. Schöpfung magyar irodalomtörténetéről írva szinte teljes egészében elmarasztalja a *Nyugat* első korszakát, megrovólag emlékezve meg a Nyugat „erotikus” irodalmáról, nyilván elsősorban Ady szerelmes verseire utalva. A „rég” Nyugat „a békét harccal zavarta meg, s mikor élethálálharcunk megindult: a „fortissimo” apostolkodott a béke mellett”. Horváth János „stíliromantika”-vadját ismétli Keményfy, miközben a régi *Nyugatot* a baloldalra sorolja, felhánytorgatva, miszerint a XX. századi magyar irodalomból kihagyhatatlanok a Keményfy szerint nem csekélyebb értékű, de nem baloldali elkötelezettségű szerzők; olyanok, mint Tormay Cécile, Móra Ferenc, Harsányi Kálmán. Itt még talán némileg igazat is adhatnánk a kritikusnak, jóllehet a XX. századi magyar irodalom politikai kategorizálása nemigen menthető, ezenkívül Móra Ferenc ugyan nem *Nyugat*-os, de nem is jobboldali. Általában Horváth János régebbi, a *Nyugat* egyes nyelvi jelenségeit szóvá tévő írásait fordítja Schöpfung ellen, miként Ady Gyulai Pál-versével érvel Gyulai elmarasztalása ügyében. Kifogásolja a Babitsról szóló fejezetet, mivel az merő „dicsének”.⁷ A messze nem méltányos kritikából vita kerekedett, amely személyi vonatkozásoktól sem volt mentes. Keményfy szükségesnek véli közölni, hogy Szabó Dezsővel együtt már 1909-ben Székelyudvarhelyt Ady-matinét szervezett, mint ahogy megjegyzi, Móricz és Babits szerkesztői munkája nyomán sokat változott a *Nyugat* „iránya”.⁷ Egy könyvismertetésében Keményfy még egyszer megnyilatkozik: Ady-ellenes nézeteit fenntartja, szerinte Ady mérgeztette el a viszonyt a *Nyugat* és az irodalmi társaságok között. Ha ez nem történt volna meg, „talán nem kellett volna Babitsnak és társainak oly soká kitaszított irányhoz tartoznia.”⁸ A szóhasználat több mint árulkodó, nemigen rejthető el az állásfoglalás és a benne érzékelhető értékvonalom. Az ismertetett disszertáció kijátssza a „hivatalos” (akadémiai, „társasági”) kánonba fogadott Babitsot az onnan az értekező szerint távol tartandó Adyval szemben. Az ún. konzervatív kritika esztétikai megfontolások alapján ítélkező, tekintélyes hányada és a Schöpfung képviselte Nyugatos irodalmi/irodalomtörténeti szemlélet között lassan-

⁵ Vö. e kérdéshez: Babits Mihály: Magyar ritmus. In: Uő: Esszék, tanulmányok. S. a. r. Belia György. Budapest 1978. I. 731.

⁶ Uő: Petőfi és Arany. In: Uo. I.

⁷ Keményfy János: A »Nyugat« irodalomtörténetírása. Budapesti Szemle 1937. 247. k. 719. sz. 86–106. Vö. még: Schöpfung Aladár: A »Nyugat« irodalomtörténésze. – Válasz Kemény János bírálata. Uo. 720. sz. 243–254.; Keményfy János: Válasz Schöpfung Aladár [vitatkozására] Uo. 721. sz. 377–384. A Nyugat és Móricz kapcsolatairól, Móricz tevékenységével azonosulva, helyenként Babitsot bírálva vö.: Rádics Károly: Móricz Zsigmond, a Nyugat szerkesztője 1929–1933. Nyíregyháza 1989.

⁸ K–y–s–: Ferenczy Piroska, Babits és Ady. Két költőtípus a »Nyugat«-ban. Irodalomtörténeti Közlemények 1943. 75–76. Ferenczy Piroska Babits és Ady disszertációja 1942-ben jelent meg Budapesten.

lassan, inkább azt 1940-es évek elejére, mint korábban, létrejön a megnyugtatónak ható kiegyenlítődés. Rubinyi Mózes 1943-ban elismeréssel szól a *Magyar versek könyve* antológia második kiadásáról, mint amely Arany, Petőfi, Kiss József, Babits, Kosztolányi, Reményik Sándor „költészetének minden szempontból kiváló bemutatását”-val jeleskedik.⁹ Mai nézőpontból valóban kielégítő Babits szereplése Horváth János antológiájában, a róla írt értékelő jegyzet nem kevésbé pontos, ugyanakkor Kosztolányi verseinek száma és válogatása nem megnyugtató. Ezt megelőzőleg Schöpflin Aladár áttekintvén az utóbbi hat esztendő kritikai irodalmát, hasonlóképpen méltatja Babits és Horváth János köteteit: kivételesen erőteljes kritikai szellem, elme-él, műveltség...¹⁰

Pedig a *Budapesti Szemle* nehezen adta meg magát, noha a szerkesztők nem minden téren mutakoztak érzéketlennek a *Nyugat* költészeti törekvéseivel szemben, jóllehet inkább az idősebb szerzők befogadását kísérelték meg. Az első és utolsó Babits-vers azonban csak 1940-ben látott ott napvilágot;¹¹ az *Irodalomtörténet*, az Irodalomtörténeti Társaság folyóirata sem fukarkodott a bírálattal. Mindkét lap célpontja az a szellemiség volt, amelynek fő reprezentánsául Adyt jelölték meg; ám minthogy a megbélyegzés-számba menő ellenvéleményt kiterjesztették a folyóirat szerzői a *Nyugat* egészére, így Babitsra is vonatkoztatható a kritikusok vádja. Miközben már 1923-ban a *Kártyavár* tárgyyszerű bemutatására kerít sort az *Irodalomtörténet*, 1926-ban Alszegehy Zsolt melegen méltatja a *Sziget és tengert*, fölmentve Babitsot a „hazafiatlanság, vádja alól.”¹² 1927-ben ugyanő a *Halálfiában* Szekfű Gyula sugalmazásait észleli, a stílus „különös jellegé”-től idegenkedve, ám kiemelve „a magyar problémával való számvetés”-t.¹³

A differenciálatlanabbul „elemző” és – tegyük hozzá – alacsonyabb színvonalú konzervatív kritika azonban sokáig hangosabbnak mutatkozott. 1918-ban egy rendkívül alapos, de világnézeti és irodalomszemléletileg az ellenkező oldalon álló, s. betűjelet használó kritikus szólaltatta meg azokat a kifogásokat, amelyeket aztán jó darabig folyamatosan Schöpflin és Babits ellen lehetett szegezni.¹⁴ s. vitatja, hogy élő író „munkásságának (...) az irodalomtörténeti távlatba állított tárgyalása tekinthető-e tudományos értékűnek(...)?” s. azt sugallja, a valamely csoporthoz deklaratív tartozás torzító elfogultságokhoz vezet (ezt persze önmagára nem vonatkoztatja), ez a „tanult, jószemű, jóízű” Schöpflin értékeléseire is áll, noha a *Nyugat* körében ő viszonylag a legobjektívabb. *Magyar írók* kötetének elméleti alapozása elnagyolt. „Velejében alig volna egyéb, mint irodalmi jelenségeknek a történelmi materializmus szempontja szerint való megítélése”. Ezt a kijelentést azzal véli alátámasztani, hogy a bírált kötet szerzője keresi az író szociológiai és társadalmi gyökereit, valamint az írói egyéniség és mű között létező kapcsolatokat. Ennek alapján Taine-re vezet vissza Schöpflin álláspontját, miként majd Babitsét is fogja. s. a kon-

⁹ Rubinyi Mózes: *Magyar versek könyve*. Budapesti Szemle 1943. 265. k. 788. sz. 63–64.

¹⁰ Schöpflin Aladár: Hat év kritikai irodalma 1931–1936. Jelentés az 1937. évi Greguss-jutalom tárgyában. Uo. 1938. 248. k. 748. sz. 231–241.

¹¹ Indulás az öregkorba. Uo. 1940. 256. k. 748. sz. 199–200.

¹² Előbb Zs. összefoglaló szemléjében: *Irodalomtörténet* 1923. 20–21, majd Alszegehy Zsolt: Jelentősebb szépirodalmi alkotások. Uo. 771–782.

¹³ Uo. 1927. 228–232.

¹⁴ s.: Két irodalmi kritika – (Schöpflin Aladár: *Magyar írók* – Babits Mihály: *Irodalmi problémák*). Budapesti Szemle 1918. 210. k. 496. sz. 150–160.

zervatív kritikát védi Schöpflinnel szemben, és például Jókai megítélésében kitart Gyulai álláspontja mellett. Babits *Irodalmi problémáik*járól szólva a Taine-hatást a jellemzés módjában, „thémái felfogásában” érzékeli, de nála „a hatás jeles angol essay-írók tanulmányozásával bővült”. Babits s.-nél impresszionistának minősül, aki hajlik a filológiai elmélyedésre, továbbá „a nyelv festői hatásainak, a kifejezés különösségeinek mohó és ideges élvezésé”-re. Ezért szereti „Aranynak előkelő érzékenységet, belső vérzését”, s ezért idegenebb számára Petőfi. A „stílromantika” minősítése ekképpen módosul, nem bizonyosan kedvezőbbre, a különbség a korábbi és a jelen kritikában aligha tekinthető pozitívnak. Mivel még a „leginkább objectív” *Magyar irodalomban* is föllelhetők a „túlzó általánosítások” és a „paradox mondások”. „Számtalan merész és félreérthető állítás, hogy nálunk a nemzetiség s európaiság összeférhetetlen, az egyiknek híve a másiknak okvetlen ellensége.”

Elég alapos félreolvasása ez az irodalom- és személyiségtipológiára vállalkozó tanulmánynak. A „világirodalmi” ismertség, elfogadottság és érték szétválása ellenében tekinti át Babits a magyar irodalom és irodalmi gondolkodás történetét, ha úgy tetszik, a „nemzetiesség” és „európaiság” aspektusából szemléli. „A legújabb magyar irodalom – idézem Babitsot – a nagy nyugati kultúra fájáról leszakadt ág benyomását teszi: s hogy ezt irodalmunk maga is érzi és hogy bajként érzi, legjobban mutatják írónk azon csoportjának jelszavai, mely *Nyugat* címet tűzte zászlájára.” Ez az 1913-ban szerzett tanulmány még így reménykedett:

„Az alakulások korszakát éljük. Nemzeti irodalmunk, egész nemzetiségünkkel együtt átalakulóban van, de átalakulóban van Európa, az európai élet és kultúra is. Minden jel arra vall, hogy a változások úgy politikai, mint kulturális téren az egységesülés felé irányulnak s kultúránk is még szorosabban fog az európai kultúrába olvasni s ennél fogva nagyobb és erősebb méltóbb szerepet is vinni.”¹⁵

Nem annyira a sorok „történelmi” cáfolatára utalnék, arra, hogy a világháború és következményei, a forradalmak és ellenforradalmak politikai, világnézeti küzdelmeiben kevés esély adódott a Babits megcélolta „projektum” megvalósítására, s a történelmi eseményekből egészen más (kulturális) következtetést vont le a konzervatív-jobboldali hivatalság és Babits Mihály; inkább arra utalnék, hogy Babits fenti sorai s a benne kifejeződő európai-(világ)irodalmi szemlélet bizonyosan ki lehettek téve a Babits személyét, tevékenységét, nézeteit illető, rosszindulatú félreértéseknek. Egyben arra is utalnék, hogy személyének és műveinek diszkreditálását megalapozhatta s. kritikája, amely még nem hatalmi helyzetből fogalmazta meg a később, olykor feljelentés-számba menő bírálatokat. Babits az eseményekre – többek között – Dante-fordításának folytatásával, általa egy „beata Ungheria”-vízióval reagált, s ezáltal – ha lehetséges – még szemléletesebbé vált a Babits által körvonalazott európaiság és magyar kultúra szükségszerű összetartozása, az önmeghatározás nem konzervatív–autochton megtervezése.

s. a továbbiakban magasra értékeli Babits Vörösmarty-tanulmányának színvonalát (a „stílromantika” jegyében?), noha a Vörösmarty-képen egy önarckép áttetszését szemrevételezi, miközben Babits a hibáztatott paradoxonokban marasztalható el. Ennek némi ellensúlyozása: „a contrast-hatás élessége sok vonást [ti. Vörösmarty költészetét. F. I.] felismerhetőbbé tesz.” Annál több a szemrehányás a *Ma, holnap és irodalom* vitacikket szemlélve. „A holnap irányát fejtegetve, az anarchia igazolásában szélsőséges túlzásokra

¹⁵ Babits Mihály: *Magyar irodalom* (1913). In. 5. sz. jegyzetben i. m. I. 376, 419.

ragadja verseiből is ismert háború-ellenes álláspontja”. A kritikus Babits „írói köré”-t szintén felelősnek tartja „az ifjú titánok hibáiért”. S ha a kutatás jó darabig (de maga Kassák is, talán még Babits is) a *Nyugat*-os modernség és az avantgárd egymással ellentétes tendenciáira koncentrált, a konzervatívok részéről érkező együttes elmarasztalás azok véleményét erősíti, akik az ellentéteket nem tagadva, a modernségek komplementaritását legalább oly jellegzetesnek gondolják, mint valóban létező szétágazásaikat. Az elismerésekkel vegyes bírálóat végkövetkeztetése – korántsem váratlanul – annak a vádnak a megfogalmazása, amely a kezdettől jó darabig kísérte a *Nyugat* alkotóit és alkotásait: hagyománytagadást, ennél fogva nemzetietlenséget felröva azért az alternatív kánonért, amely Ady verseiben és Babits értekezéseiben (de világirodalmi szövegek köziségében is) újragondolásra készítené az irodalomtörténetet:

„Bizonyos egyébként, hogy sem Schöpfung, sem Babits nem kapcsolódnak mélyen gyökerező vonzalommal magyarságunkhoz s kritikai irodalmunk hagyományaihoz.”

1919 után Szekfű *Három nemzedékében* és (ami az irodalomtörténeti és azzal összefüggő irodalomkritikai szemléletet illeti, még hangsúlyosabban) Horváth János *Aranytól Adyig* füzetében nyíltan kimondatik, elméletileg és történetileg kidolgozott nézetrendszerre építve a *Nyugat* szerzőire és e szerzők közvéleményt képviselő olvasóira alkalmaztatik, nem több és nem kevesebb, mint az a hármasság vád, amely brutalitásában később hangzik föl: a nemzetköziségé, az erkölcsi nihilizmusé és (ez lenne az esztétikai elmarasztalás), a homályosságé.¹⁶ Amellyel szemben a ragaszkodás a „nemzeti klasszicizmus” által kidolgozott és létrehozott irodalomhoz ellensúlyt alkothatna. Így Arany, Kemény és Gyulai hármasságának a *Nyugat* szerzői (Ady és Babits) nem lehetnek méltó folytatói, jóval inkább Herczeg Ferenc, Vargha Gyula és (a kései utókor szemszögéből) Horváth János. S ez a följebb említett, az elmarasztalás alapjául szolgáló, hármasság az 1920-as esztendő konzervatív kritikájának vezérszólama lesz, olykor más-más elemek kiemelésével. S még ott is felbukkan, ahol békülékeny hangok hallatszanak. Berzeviczy Albert nem szűnik meg Ady ellen hazafias(?) és erkölcsi kifogásokat emelni, és Babitsnak viszontválaszolva elég furcsán védi meg azt a személyiséget, akivel békét kötne, azoktól, akik nem felejtették el Babits háborúellenességét. „Babitsnak magának, kinek néhány, sokaknál visszatetszést keltett versét nem olvastam, s talán vele együtt több másoknak is joguk lehet ilyen ártatlansági bizonyítványra, ha ők hajlandók magukat külön választani azoktól, akiket a vád alól mentesíteni nem lehet. Babits, mint igazi költő, ki a valóság talaján nem szívesen jár, talán nem is érezte át mindazt a szenvedést, amit bukásunk percében bűnös könnyelműség reánk hozott.”¹⁷

Berzeviczy Albert békülékeny cikke, viszontválasza annak a taktikázásnak része, mely az egyre növekvő tekintéllyel rendelkező Babitsot meg akarná nyerni a „megfogyatkozott presztizs”-ű hivatalosságnak, s ezáltal megosztaná a *Nyugat*ot, felerősítvén a folyóirat valóban létező belső ellentéteit. (Osvát és Babits szembenállására céloznék, majd az „Ignotus-ügy” fejleményeire, az ügy nyomán keletkezett sajtóvitákra stb.). Babits megnyilatkozásai szilárd, elvi álláspontból „árulkodnak”. A *Magyar költő 1919-ben* első változatának magamentsége valójában szembenézés egy formálódó helyzettudattal, a szélsőségek

¹⁶ Kéky Lajos fogalmazásában: A magyar irodalom története. Budapest 1929.

¹⁷ Berzeviczy Albert: Még egyszer irodalmunk és a Kisfaludy-Társaság. Budapesti Szemle 1927. 206. k. 292–296.

és a napi politika kisajátító törekvéseivel; e szembenézés váltotta ki az egymással ellentétes nézetek Babits ellen irányuló indulatait, az emigráció meg a hazai jobboldal támadásait. Célzásait ugyanis mindkét oldalon „értették”, vitatták. Babits nem győzi hangsúlyozni, miszerint a *Nyugat* „kényszerült” átvenni azt a szerepet, ami voltaképp egy Akadémia szerepe”.¹⁸ „A Nyugatban sohasem érvényesülhetnek a hivatalosság szempontjai”; „a *Nyugat* nem mutatta, s nem is fogja mutatni hivatalos megalkuvás nyomát, s kritikai szabadságát is megőrizte, s meg fogja őrizni a Társasággal szemben is...” S hogy ne essék félreértés, az általánosságban szólást követőleg önmagára vonatkoztatja, s mint sajátját mondja ki a szellemi függetlenség esztétikai(!) és etikai parancsát: „Megőrzöm azt én is, a magam személyében”.¹⁹ Tegyük gyorsan hozzá: Szabó Dezsővel, Tormay Cécile-lel, Berzeviczy Alberttal és – ha szükséges – Kosztolányi Dezsővel szemben. Régi és újabb támadóit – kerítőit eképpen oktatja ki: „Ha irodalmunk nagy szellemeinek hagyományait követni akarjuk, magyarság és európai kultúra sohasem lehetnek szemünkben ellentétek.” Igazoló erővel idéz egy lábjegyzetében Kazinczynak Széchenyi Istvánhoz küldött episztolájából, majd Széchenyitől: „Ne mondjuk mindjárt hazafiatlanságnak, ha egy külföldi könyv jobban tetszik, mint egy magyar.”²⁰

A Berzeviczy–Babits-vitába kér(dez)etlenül szólt bele a Petőfi Társaság elnöki előadói székéből az a Császár Elemér, aki 1919-et követőleg nem szűnt a *Nyugat* szerzőivel polemizálni, eleinte a kitagadás, a gyanúsítás, a teljes elvetés gesztusaitól sem mentesen. Az 1930-as esztendőkből ritkábban jelentkezve ez ügyben – és némileg méltányosabban. Császár szerint²¹ a szakadás „közvetlen oka” az volt, hogy időközben egy új költői nemzedék nőtt fel, amely gondolkodásban, érületben, erkölcsben a magyar szellemtől eltávolodott, s megtagadta „a közösséget azokkal a nemzeti, etikai és esztétikai eszményekkel, amelyeket eddig minden magyar költő szentnek tartott”. De nemcsak a költők, hanem a közönség is. („Egész világok állanak a két tábor között”). A beszéd végkövetkeztetése: „Volt egy komoly irodalmunk, szellemben nemzeti, érzésben magyar, erkölcsben keresztény, és volt egy másik, közömbös az élet nagy kérdései, a magyarság problémái s az erkölcs kategorikus imperativusa iránt.” Másképpen: Császár jobb- és baloldali irodalom között tatóngó etikai és esztétikai szakadékokat feltételez. Az ellentét „magjá”-ul a l’art pour l’art melletti és elleni irodalmi állásfoglalást jelöli meg. Modern „költőink (...) akaratlanul is árutakra juttatták a művészetet.” A lendületes szónoklat az elnöki pulpitusról üzen a „modern” költőknek:

„Vannak eszmék és érzések, amelyek megsértését nem tűrjük, amelyekhez durva kézzel, cinikus nyelvvel nyúlni nem engedünk. A haza, erkölcs, vallás szentháromsága ez. Nem kívánjuk tőlük, hogy hazafias szellemben írjanak, de ne írjanak hazafiatlan szellemben; nem kívánjuk, hogy erkölcsös legyen írásuk, de ne legyen erkölcstelen; nem kívánjuk, hogy vallásos áhítat csendüljön meg dalukban, de ne bántsa az a mi vallásos érzésünket.”

Nem volt előzménytelen és következmények nélküli az elnök úr anti-modern credo-ja (persziflázsaként: *acredo, quia absurdu m idealkalmazásával lehetne eljátszani*), hiszen

¹⁸ Babits Mihály: Könyvről könyvre. In 5. sz. jegyzetben i. m. II. 49

¹⁹ Uő: A Nyugat és az akadémizmus. In Uo. 265, 268.

²⁰ Uo. II. 173. 177.

²¹ Császár Elemér: A régi és az új magyar irodalom. Budapesti Szemle 1927. 206. k. 596. sz. 133–141.

Zulawski Andor, az ifjú konzervatívokat képviselni akaró pamfletista szintén 1927-es (lehet, hogy a viharos sikerre való tekintettel, a második kiadásban 1928-as) könyve²² részint hasonló tónusban értekezik, Császár Elemér egy korábbi kritikája nyomán teszi szóvá Babits „hazátlan lelké”-t, Krúdy „középszerű tehetségé”-t.²³ Illetőleg alapozza meg Császár „irodalmi szentháromságá”-t. „A modern irodalomnak (...) egyik sajnálatos jelensége, hogy minden évezredek erkölcsi normán felül áll. Ebből következik, hogy, hogy maguknak az íróknak is erkölcsi felfogásuk laza”.

A megbírált szerzők között leljük Babits mellett többek között Móriczot és Szabó Dezsőt; a *Sziget és tenger* kritikája valójában Császár Elemér nyomában jár, az alábbi fordulatokra kihegyezve: „Jómagam s velem együtt egy páran tehetetlenül állunk a költői szellem ilyen megnyilvánulása előtt.” De nem menekül meg a Dante-fordítás sem, mivel a „költői lendület (? F. I.) szempontjából messze mögötte marad elődjének, Szász Károlynak úttörő munkájától”.

Ehelyt két megjegyzést teszek. 1. Finoman szólva Zulawski szerföltött sokat köszönhet Zoltvány Irén *Erotika és irodalom* című munkájának; 2. A Dante-fordítás kritikája pedig Radó Antal, -sz-ó és Kőszegi László véleményét visszhangozza. Az itt említett művekre még visszatérek, mivel az 1927-es esztendő másik elnöki beszéde, az Irodalomtörténeti Társaság ülésén elhangzott szónoklat szintén tünetértékű adalék a kettészakadt irodalom vitájában. 1921-ben Zoltvány Irén Babits *Gondolat és írásáról* szólva még Földessy Gyulával szemben Babitsnak adott igazat.²⁴ A húszas évek közepén a hont kivont szabályával óvta Babits ellen, a bakonybéli apát, Czuczor Gergely összes műveinek sajtó alá rendezője már Babits ellen fordult, és elnöki minőségében szomorúan szemlélte²⁵ a magyar költészet és kritika eltévelyedését, bizonyos külföldi hatások szinte reflektálatlan érvényesülését. A felkészületlennek aligha mondható pap-irodalomtörténész számára a XIX. század francia irodalmi irányai nem voltak ízlése szerint valók, viszont jól tudta, hogy Baudelaire és Verlaine, valamint Wilde magyar népszerűsítésében Babitsnak számottevő szerep jutott. Így Ady költészete, a *Nyugat*-osok lírája és epikája, továbbá fordításai egymásra vetülnek, és „nemzeti és faji” szempontból bírálандók el. Az elnöki beszéd két passzusát idézem, ebből következtethetünk, miként egészíti ki, variálja Zoltvány Berzeviczy és Császár vádjait.

„a nyugatosok a radikális-szocialista polgári irány szolgálatába szegődve, a költészetbe különben nem illő, kirívó politikai irányzatosság mellett, egyre feltűnőbb módon szakítottak egyenesen magával a nemzeti és faji érzéssel, sőt még a hazaszeretetből is gúnyt űztek”.

(Itt nagy valószínűséggel nemcsak Adyra céloz az elnök úr, hanem Babitsra is!)

A szimbolista költők, a költői kifejezésmód tekintetében, mint tudjuk, a francia szimbolista költőket utánozzák. (...) fölötte szabados, minden ritmikai szabályosságot lerázó verselés módjuk, melyet szintén a franciáktól tanultak el, akiknél a különben csekély tehetségű Mallarmé lett e tekintetben híressé, vagy inkább hírhedté.”

²² Zulawski Andor: A magyar irodalom problémái. Budapest (1927).

²³ Császár Elemér (r. r.-ként jegyzett) kritikáinak adatai: Babits Mihály Bibliográfia. Összeáll. Stauder Mária és Varga Katalin. Budapest 1998.

²⁴ It (Zoltvány) összefoglaló szemlélésében: Irodalomtörténet 1923. 41.

²⁵ Uő: Elnöki megnyitó beszéd. Uo. 1927. 76, 78.

Nem volna érdemes élcélődni ezen az „érvelésen”, még a nem idézett helyeken Baudelaire és Verlaine életrajza és lírája kárhóztatott összefüggéseinek a *Nyugatos* költészetre rávetítését sem szükséges fölemlíteni, annál inkább azt a kizárólagos és az akadémikusi tévedhetetlenség pózába merevült álláspontot, amely nem mondható egyedinek és alkalmoszerűnek, éppen ellenkezőleg, amely Ady színre lépésétől kezdve kíséri a *Nyugat*, ezen belül Babits megítélését is. Nem az önálló véleményalkotás jellemzi az egyetemi magántanár Kéky Lajost, ő Zoltvánt mondja tovább, mikor azt állítja, hogy a *Nyugat* költői „főként a francia dekadens líra után indultak.” „Az ösztönök költészete ez, a nagyvárosok akaratos erkölcsi erőt elernyesztő életének terméke.” Babits a „technikai mesterkedések” lírikusa, „érzelmek helyett gondolatokat öltöztet hidegen csillogó képekbe”. Regényeiben „lélektani fantasztikum”-ot fedez föl, viszont kiváló fordítónak tartja.²⁶

Ez az, amit a régebbi korok iparszerű fordító munkása, Radó Antal óvatosan kétségbe von.²⁷ A *Pokol* fordításához hibajegyzéket mellékel, felrója, hogy „Babits ott is, ahol Dante egészen sima, egyenes beszédű, keresni látszik a különös, erőszakos szólásokat, aminőket némely új divatú poéták szoktak hajhászni”; „képet használ ott, hol az eredetiben nincs kép.” A *Purgatórium* átültetése Radó szerint „hívebb”, hibáztatja az áthajlásokat, egészében azonban a magyar műfordítás nyereségének tartja.²⁸ Kőszegi László egy dolgozata elmarasztalja az *Inferno* XVII. énekéből vett és példaként idézett részletet.²⁹ *Esztétikai megtisztulások* című könyvében „igen rossz”-nak minősíti a Dante-fordítást, melyben kétszer több hiba található, mint a Szász Károlyéban. S bár „különb, születettebb művész Adynál”, első két kötetéhez képest „sok újabb, zavaros verse” született.³⁰ A már említett -sz-ó³¹ elég gyöngye rímeltetés”-t emleget – kritikájának célzatára pedig legyen elegendő egy passzus:

„Hazafias örömmel olvastam Babits fordításának magasztaló bírálását Zambra Alajos budapesti tanár tollából. Igaz, hogy egy jó költői érzékű s az olasz nyelvben alaposan jártas kritikus a Magyar Középiskola legutóbbi füzetében kimutatta, hogy ez a fordítás bágyadt és szomorú elerőtlenedés a *Pokol*-hoz képest, de Zambra Alajos dicshimnuszából megtudjuk, hogy milyen hálával tartozunk a *Nyugat* szerkesztőjének ezért a kötetéért. Egy-egy részletet is közöl ez a recenzens, hogy kimutassa, mennyire leverte Babits Mihály Szász Károlyt”...

Ismét csak azt írom, fölösleges ügyet vetni a célozgató személyeskedésre, annál inkább arra, hogy a Kisfaludy Társaság műfordítási elvei ellenében működött Babits és Kosztolányi (ezúttal elhanyagolva a köztük vitathatatlan módon feltárható eltéréseket). Király György

²⁶ Kéky: a 16. sz. jegyzetben i. m.

²⁷ Radó Antal: Dante Poklának új fordítása. Budapesti Szemle 1914. 157. k. 445. sz. 141–154.

²⁸ Uő: Dante Purgatóriuma. Uo. 1920. 183. k. 526–528. sz. 74–80.

²⁹ Kőszegi László: Dante és Arany. Uo. 1921. 188. k. 538. sz. 25–27.

³⁰ Uő: *Esztétikai megtisztulások különös tekintettel a haladás betegeire és a fölösleges forradalom híveire*. Budapest 1924. A személyeskedéstől sem mentes brosúrából néhány idézet: „Micsoda elzöldült, eltorzult delinkvens(!) lett a Babics(!) Miskából”; „S a sok rossz Ady bacillusos újabb vershez még egy rossz Dante-fordítás is járult.” (61, 67.) – de megkapja a magáét Cézanne („szerecséltlen piktor”), Ady, Csók, Vaszary, Rippl Rónai, Bartók és Horváth János is.

³¹ -sz -ó: Új hangok egy régi folyóiratban. Irodalomtörténet 1921. 79–80. Nem tartom teljesen elképzelhetetlennek, hogy ez is Kőszegi László írása. Zambra Alajos pozitív előjelű ismertetése az Egyetemes Philológiai Közlönyben jelent meg.

érezte rá erre a műfordítás-történeti eseményre, melyet összefüggésbe hozott Ady és Babits nyelvi „vívmányai”-val a szintakszisban. Babits nem a művel kapcsolatos hagyományos filológiai megfontolások felől érkezik a lefordítandó műhöz, hanem „más nyelven, de ugyanazokkal a művészi eszközökkel” akarja „megszóltatni az idegen nyelvű műalkotást.” „Az értelem logikája helyett, itt egy új összefüggés, az érzelmek, a hangulatok logikája válik lényegessé.” A *Purgatórium* három terzináját hasonlítja össze Babits és Szász átültetésében.³² (S csak mellékesen: az *Irodalomtörténet* egy recenzense Szegzárdy József brosrájából kiemelve egy mondatot – többet is idézhetett volna – marasztalja el a költői dikció és az idealizálás szempontjából Babits Iphigénia-fordítását, vele szemben Csengery János és Kis János tolmácsolásának adva elsőséget).³³

A korábban már említett Zoltvány Irén kötetében, az *Erotika és irodalomban*³⁴ annak a konzervatív hagyománynak követőjeként lép föl, amely még Octavian Goga nacionalista-antimodern nézetét is felhasználja a *Nyugat* és általában a modern magyar irodalom ellenében, a századfordulós „magyar irodalom elzsidósodása”-ról szólva. Ennek feltűnő jelét a monográfus az irodalmat elárasztó erotikában nevezi meg. Babits ebben a könyvben viszonylag jelentékeny terjedelemhez jut. Előbb novellái kapják meg a „trágárság” minősítést, majd elismerve néhány szép kötetét, azt állítja: „A külső formának mestere, egyébként tudós költő, aki érzéstartalom tekintetében hideg s olvasóit is hidegen hagyja. [honnan tudja? F. I.] Világnézete minden más, csak nem keresztényi. Ezért nem meglepő, hogy erotikus költő.” Felhossa a Pávatollak „szemenszedett erotikus költeményei”-t. Így Babitsot nemcsak Baudelaire, Verlaine és Wilde, hanem Theokritosz és Goethe „erotikus” verseinek fordítása miatt is megrovás éri. Viszont érdemül tudja be Zoltvány, hogy valaha fellépett a „futuristák” ellen.

Az 1920-as évek konzervatív kritikáját nem enyhítette a Rónay László által bemutatott, valamivel későbbi „értékmentő fordulat”.³⁵ Mert az ugyan kétségtelen, hogy Sík Sándor, a *Nemzeti Újság* vagy a *Korunk Szava* az eddigiekhez képest új hangon megszólaló kritikuskoknak adott teret, de az sem igen vitatható, hogy Zoltvány Irén irodalomszemléletének megvoltak a követői. Dr. Bartha József kir. főigazgató (emígy a szerzői jelölés a címlapon) nem túlságosan magas színvonalon összegzi majd két évtized vádjait:³⁶ a Nyugatot amúgy sommásan „nemzetközi szellemű”-nek bélyegzi, és az első zsidótörvény árnyékában meg lehetős baljóssággal hangzott e vád részletezése: „a zsidó radikalizmus a *Nyugat* című folyóirattal a szépirodalom területén is alapot vetett a maga nemzetközi jellegű törekvéseinek.” A könyvből megtudhatjuk, hogy Adynak „hiányos” volt a „nemzeti érzése”, „hazaszeretete fogyatékos”, „szimbolizmusa” meg „zavaros”. Babits valamivel (nem sokkal) jobban jár. „Világnézeti felfogás dolgában teljesen Ady útjain jár, csak hogy hiányzik belőle annak radikális vakmerősége, de egyúttal nyers őszintesége is. (...) Érzéseit mindig reflexióin ke-

³² Király György: Babits Dantéja (1920). In Babits Mihály száz esztendeje. Kritikák, portrék. Szerk. Pók Lajos. Budapest, 1983. 112–122.

³³ Irodalomtörténet 1930. 266. Szegzárdy József (másutt Szegzárdy-Csengery -!-): Babits Mihály Iphigénia-fordítása. Szeged 1929.

³⁴ Zoltvány Irén: Erotika és irodalom. Budapest 1924.

³⁵ Rónay László: Értékmentő fordulat. A harmincas évek elejének irodalmi és világnézeti harcai. In A Nyugat-jelenség (1908–1998). Szerk. Szabó B. István. Budapest, 1998. 83–92.

³⁶ Az új magyar irodalom kistükré. Budapest, 1938.

resztül önti formába, amelyek néha finoman kicsiszoltak, sőt mesterkéltek.” Szerinte Babits jobb fordító, mint költő. Az „ellenhatás” költői: Sajó Sándor, Lampért Géza, Bán Aladár, Petri Mór, Havas István, Papp-Váry Elemérné, Gyóni Géza, Harsányi Kálmán. A főigazgató úr idesorolja Sík Sándort és nem csekély meglepetésre Juhász Gyulát, aki halott lévén már nem tud tiltakozni. A kritikusokat szemrevételezve megismétli a Schöpfung és Babits ellen korábban felhozott vádakat: „mind a ketten a történelmi materializmus szempontjai szerint ítélik meg a kritikaikban újabb irodalmunk dekadens irányát magasztalják vagy legalább is mentegetik.”

Így teremti meg a konzervatív irodalomtörténet/kritika egy mennyiségileg messze nem elhanyagolható hányada a maga folytonosságát, a *Nyugat* több ízben emlegetett hármast vétkét szüntelen, különféle változatokban fölhozván. Egyben vitatva a *Nyugat* értékelendő jelentőségét, vele szemben a hivatalosság, a Kisfaludy és a Petőfi Társaság szerzőinek szerintük nem vitatható teljesítményét kiemelve. Még Horváth János is, aki pedig érdemben tudott Adyról és Babitsról írni, nyilvánosan Herczeg Ferenc, Vargha Gyula és Tormay Cécile méltatására vállalkozott, akiknek irodalomtörténeti helyét persze nem ártana újragondolni. Annál is inkább, mivel a maga módján a *Napkelet* sem legyőzendő, noha szűkebb területre szorítandó versenytársként tekintett a *Nyugatra*, mindenesetre színvonalban méltó társa igyekezett lenni a rivális folyóiratnak. Azért említendő, hogy Babits, Illyés, Móricz, Tóth Árpád, Szabó Lőrinc nem publikált a *Napkelet*-ben, Juhász Gyulának csak 1934-ben jelent meg két közleményben három verse, Kosztolányi 1925-ben közölt egy Victor Hugo-fordítást, egyebet nem. A *Nyugat*-szerzőkről közreadott recenziók korántsem ellenséges hangvételűek: Babits műveiről tizenkét írás született, igaz, ennek fele a Babitscsal baráti viszonyban lévő Rédey Tivadar tollából, a többi recenzens között olyanokat lelünk, mint Brisits Frigyes, illetőleg Németh Antal és Németh László.

Jóllehet a *Nyugat* szerkesztőjének személye változott, az első időszak „radikalizmusa” enyhült, a folyóirat egészéről azonban nem kell visszavonni a tézist, miszerint a magyar modernségek különböző fázisainak kiemelkedően fontos folyóirata volt és maradt az utolsó lapszámmal bezárólag. Az 1930-as esztendő közepén már másképpen vetődtek föl irodalompolitikai/kritikai kérdések, mint korábban, a Társaságok nyitottak a *Nyugat*-szerzők irányában. Sőt, az a Császár Elemér, aki ha alapkérdésekben vitatta és továbbra is vitatja Babits (világ)irodalomfelfogását,³⁷ mégsem ítéli meg teljesen negatívan az európai irodalomtörténetet, pontosabban szólva, szokásához híven megkísérli, hogy aggályosan mérlegelje, s az ismertetésekben igyekszik az elismerést és az elmarasztalást megfelelőképpen adagolni. Császár természetesen ezúttal sem tagadja meg önmagát, mesteréhez, Heinrich Gusztávhoz híven, az összehasonlító irodalomtörténet egy századfordulós felfogása alapján áll. Szerinte a világirodalom-történet „egységes kép; hivatása bemutatni a világirodalom életét azok szerint az egyetemes jellegű törekvések szerint, amelyek a művelt nemzetek összességét az egyes korszakokban mozgásba hozták, s ebben a keretben kell adnia azoknak az irodalmi alkotásoknak jellemzését, amelyek széttörve a tér és az idő korlátait, megtartották értékeiket mindmáig, vagy hatások által, legalábbis egy időre, szellemi közbirtokká lettek.” Ennek az igénynek Babits könyve – Császár szerint – nem felel

³⁷ r. r.: A világirodalom kis tükre. Babits Mihály: Az európai irodalom története. Budapesti Szemle 1935. 236. k. 686. sz. 113–119; *Uő*: A XIX. század irodalomtörténete. Uo. 1936. 241. k. 701. sz. 119–124.

meg, ehhez olyan „lángelme” volna szükséges, mint egykor Caesar(!) és „most Mussolini”. Egyébként is Babits „szubjektív” világirodalom-történetet írt, „vonzó olvasmány”-t, melyből sok minden kimaradt. Költő munkája, mely nem mentes a tévedésektől. Császár fel is sorolja. Viszont: szerinte Babits irodalomelméleti álláspontja „nem elég tudományos”; noha bizonyára érdeméül tudja be, hogy „korunk modern irodalomelméletével szemben erősen konzervatív” (talán a szellemtörténettel szemben tanúsított bizalmatlanságára célozna Császár?). Mindenesetre úgy jellemzi a mű első kötetét, miszerint Babits az irodalmat „művészi jelenség”-nek tartja, azaz az ’ahogyan’ és nem a ’mit’ érdekli.

Persze, Babits elhatárolódása a világirodalom additív felfogásától (s ez talán célzás a XX. század elején a Heinrich Gusztáv szerkesztette Egyetemes irodalomtörténetre), továbbá határozott kiállása egy humanizált Európa-eszme mellett, ambivalens viszonya a modernség különféle áramlataihoz, miközben hitet tesz Ady Endre költészete mellett, jól jelzi, miért inkább olvasmányként, mint „történeti mű”-ként értékelte Császár – összes fenntartásaival – Babits kötetét. A XIX. század irodalomtörténetétől nem kevésbé tagadja meg Császár a számára értékmérőül hangoztatott „szintézis”-jellegét, és legföljebb „synchronizmus”-t ismer el a művel kapcsolatban. A második kötet elejti Császár szerint a nemzeti szempontot, „mintegy egységesnek tekinti az európai irodalmat, s rajta hossz-metszet helyett keresztmetszeteket csinál”. Babits ezáltal – véli Császár – Fritz Strich *Weltliteratur und vergleichende Literaturgeschichte*-jéhez kerül közelebb könyvében, „lát-hatóvá lesz mind a párhuzamosság az európai nemzetek irodalmának fejlődésében, mind a nemzetfölötti elem, amely Strich szerint minden művelt nemzet irodalmában megtalálható a fejlődés bizonyos pontján”. Császár Babitscsal együtt a szellemtörténész Strichnek is felrója, hogy „veszendőbe megy az irodalmi folytonosság és fejlődés elve”, és nem érvényesülhetnek „az egy-egy nagy írói egyéniségből mindenfelé kisugárzó hatások”, nem rekonstruálható sem az „irodalmi divat”-ok, sem a „nemzetközi áramlatok” nemzeti irodalmi jelentkezése. Beszédes, hogy Császár Paul van Tieghem téziseit kéri számon Babits (és Strichen), bizonyára 1931-es *Le littérature comparée*-jét, esetleg az 1925-ben publikált európai irodalomtörténetet (*Précis d'histoire littéraire de l'Europe depuis la Renaissance*) Röviden: a szellemtörténeti megközelítéssel szemben a kései pozitivistára, az esszéivel szemben a régebbi típusú elbeszélésre szavaz Császár. Igaz, valójában egy már 1923-ban³⁸ kifejtett véleményét mondja újra az összehasonlító irodalomtörténetről:

„Ez az egyetlen eljárás, mellyel tudományunk bizonyos tekintetben megközelíti a természettudományok exactságát. Az irodalmi kölcsönzés mértékét ugyanis, azt a hatást, melyet költői egyéniség vagy műalkotás a másokra tett, az összehasonlító irodalomtörténeti módszerrel nemcsak meg lehet állapítani, hanem szinte meg is lehet mérni.”

Alább a szellemtörténet ellen irányozza gondolatmenetét; a Babits-könyv alkalmasnak bizonyul, hogy e régebbi polémiáját fölelevenítse, és egy tulajdonképpen Van Tieghem előtti irodalmi gondolkodás felől nem csekély értetlenséggel bírálja Babits esszébe hajló irodalomtörténetét. A leginkább ott ért egyet Babitscsal, ahol a magyar szerzők vannak az európai seregszemlébe állítva. Elismeri Babits „ötletgazdagság”-át, de bírálja „szellemes-

³⁸ Császár Elemér: Heinrich Gusztáv és a magyar irodalom. Egyetemes Philológiai Közlöny 1923. 9. Vö. még Uő: Az összehasonlító irodalomtörténet. In Emlékkönyv Kuncz Jenő 70. születésnapjára. Szerk. Bászel Ernő, Gálos Rezső. Győr 1934. 69–74.

kedés”-ét, önmagát ismételve, tudományként nem fogadja el, de „ötleteivel, gondolataival egy pár kellemes órát szerzett nekünk ez az érdekes, szellemes könyv.”

Természetesen pusztán egy alapjában másként értelmezhető tézis egy kurta pillanatra teszi lehetővé, hogy Császár – önmagához képest visszafogott – értetlenkedő kritikáját és Halász Gábor „nemzedéki” vitáikét összelássuk. Császár az elvonatkoztató tudományosság hiányát rögzíti, „a világirodalom, ahogy én látom” szubjektivitását felröva, Halász – erősen kétséges, hogy ez elismerésnek felfogható-e – az önéletrajz egyik változatát véli fölfedezni az európai irodalomtörténetben. Egy elsajátított, önmagáévá birtokolt műveltségi anyag fölmutatása, a Proust-élmény irodalomtörténeté formálása ily módon válik az én-keresés, az ön-legitimitás eszközévé:

„Babits európai szemléje (...) csak ürügy, hogy az elveszett idő keresésére induljon; lényegében önarckép, egy ízlésformáé, vagy ami evvel egyet jelent, egy ifjúságé.³⁹ És nem marad kimondatlan: nem Halász Gábor ifjúságáé.

Inkább Babits pozíciójáról árulkodik, hogy ismét, akár a Baumgarten-díjjal kapcsolatban, különféle világnézetű, ízlésformájú kritikusok vonták kétségbe (korábban) pártatlanságát, esztétikai ítélőképességét, (újabban) határolódtak el hol esszéista közelítésmódjától, hol a válogatás, a mérlegelés, a „történetvezetés” mikéntjétől. A Baumgarten-díj „elfogult” kurátorát Kassák és Császár valójában hasonlóért támadta (Babits éles megfogalmazásában: „A támadók maguk a legnyíltabban elárulják, hogy amin följajdulnak, az éppen a pártszempontok hiánya – a saját pártszempontjaik hiánya”). Kassák személyes sértettségét szegezi Babits (vélt) személyes sértettségével szembe, nyilván sérelemként élve meg, hogy nem kapott díjat. Császár ellenben Babitsban egy „baloldali tendencia” képviselőjét látja, aki indokolhatatlan göggel fordul el a jobboldal íróitól.⁴⁰ Az európai irodalomtörténet szerzője ehhez hasonlóan, csakhogy nem politikai, hanem irodalomelméleti előfeltételezések alapján, kerül a pozitívista-konzervatív Császár Elemér és az új esszéírói nemzedék korszerű tájékozódó, Babitsnak szintén nem konzervatív eszményeitől azonban jórészt elforduló Halász Gábor közé. Mégsem olyanként, aki a jobb- és a baloldal között, valahol középen áll, inkább olyanként, aki nem látszik elfogadni a (párt)politikai megosztást. Babits szerint az esztétikai megítélés nem függhet politikától-világnézettől: „Az író világnézete ott van műveiben, fenntartás és elhallgatás nélkül.” Nem az „empirikus” író-személyiség politizál, hanem a mű – irodalmiságában. Babits sem kurátori pozícióját, sem költői magatartását nem kívánja ún. „irodalmon kívüli” szempontoknak alávetni. Az európai irodalomtörténet félreolvasása – veti bírálói ellen Babits –, hogy (mintegy) „lírai vallo-más”-t látnak benne. De ami igazán érdekelte, nem egyes írók besorolása egy hagyományos előadás szerint, hanem az irodalom történetének szemlélete, „valóságos rendjében és összefüggésében...” Ennek alapján érzi úgy, hogy európai irodalomtörténetében „nem szubjektív maga, az összefüggés, az irodalom történetének lényeges, időbeli lefolyását”-t bemutató előadás.⁴¹ Más kérdés, hogy Babits és Halász Gábor kapcsolatai nem a kritika – válasz – viszontválasz sorral zárulnak. Halász később jóval több megértéssel nyilatkozott

³⁹ Halász Gábor: Egy ízlésforma önarcképe. Jegyzetek Babits Mihály irodalomtörténetéhez. In *Uő*: Válogatott művei. Szerk. Véber Károly. Budapest 1959. 259, 260.

⁴⁰ *Csaplár* Ferenc: Babits és Kassák. In *Mint különös hírmondó...* 1. sz. jegyzetben i. m. 171–181. Függelék: *Babits* Mihály: Válasz Császár Elemérnek és Kassák Lajosnak. Uo. 181–183.

⁴¹ *Babits* Mihály: Önkritika. in. 5. sz. jegyzetben i. m. 87–89.

arról a költőről-értekezőről, akinek ellenében, illetőleg akit megtagadva gondolta föllelni a maga kritikus szuverenitását.⁴²

Amivel kezdtem, azzal fejezhetem be. Babits a XX. századnak – Ady mellett – talán a legtöbbet támadott szerzője. S bár költészetét is jócskán érte vád, prózája, értekezői tevékenysége, majd kurátorsága hihetetlen indulatokat gerjesztett. Minden szélsőségnek cél-táblája lett, magatartása, szerepe, költészete összemosódott az „irodalomalapító” Kazinczyéval, persze nem mindig pozitív értelemben... Az 1920-as esztendő közepétől még a konzervatív irodalomszemlélet képviselőit is megosztotta a hozzá való viszony. A halála után megjelent Emlékkönyv sokfelől láttatja jelentőségét, a költőét és a személyiségét egyaránt. Ami persze a korszerűséget illeti, korántsem a vita kedvéért, Tandori Dezső elemzését hívom segítségül. Tandori nemcsak egy Babits–Eliot (távoli) rokonságot feltételez, hanem még az oly nagyon bíralt *A gazda bekeríti házát* című verset is „másképpen” szemléli, a vershez „nagy amerikai modernebb”-eket rendel. Sőt, egy ízben megkockáztatja: „látjuk egyre-másra, mint lelhető fel újabb költészeti eszköztárunk számos eleme” Babits – Tandori terminusát idézem⁴³ – „félhosszú versei”-ben. Az 1960-as, 1970-es esztendő magyar költői modernségét (bizonyára nemcsak Nemes Nagy Ágnesét) Tandori Dezső Babits közelében véli meglátni.

BABITS MIHÁLY ÉS SCHÖPFLIN ALADÁR BABITSÉK ESZTERGOMI HÁZÁNAK KERTJÉBEN
(Esztergom, 1936. július)

⁴² Halász Gábor: Babits, az esszéíró. In 39. sz. jegyzetben i. m. 402–409.

⁴³ Tandori Dezső: Az erősebb lét közelében. Olvasónapló. Budapest 1981. 104–131.